

Η΄.

6 Ἰανουαρίου 1906

Ὁ ἀναλαμβάνων τὴν πολιτικὴν σύνταξιν λαοῦ τινος, ὀφείλει πρό-
τερον νὰ μελετήσῃ τὸν ἱστορικὸν καὶ κοινωνικὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, τὸ
παρεῖθρον καὶ τὸ ἐνεστώδες. Τὸ πολίτευμα δέον νὰ εἴνε σχετικὸν πρὸς τὸν
λαόν. Τέλειον πολίτευμα προὔποτίθῃσι τελείους ἀνθρώποις. Τούτου μὴ
τυγχάνοντες, τὸ πολίτευμα ἀστοχεῖ τοῦ προορισμοῦ του, μὴ δυνάμενον
ν' ἀποφέρῃ τοὺς προσήκοντας καρπούς.

Εἴνε ἀληθές τοῦτο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Διότι τὸ πολίτευμα δὲν εἴνε
κατασκευάσμα τοῦ σπουδαστηρίου, δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐνὸς
ἀνδρός, ὅσον οὗτος καὶ ἂν τυγχάνῃ μεγαλοφυής, εἴνε τὸ ἱστορικὸν κατα-
σκευάσμα τῶν αἰώνων, συμφυές ἄρα κατ' ἀνάγκην πρὸς τὸν λαόν, παρὰ
τῷ ὁποίῳ μέλλει νὰ ἐφαρμοσθῇ.

Ὁ νομοθέτης τῶν Ἀθηναίων Σόλων, μετὰ τὴν σύνταξιν τοῦ πολι-
τεύματός του, ἔλεγε περὶ αὐτοῦ τὰ ἐπόμενα: «Δῆμω μὲν γὰρ ἔδωκα
τόσον κράτος, ὅσον ἔπαρκεῖ.

τιμῆς οὔτι' ἀφελῶν, οὔτι' ἐπορευόμενος,
οἱ δ' εἶχον δύναμιν καὶ χρήμασιν ἦσαν ἀγῆτοί,
καὶ τοῖς ἐφρασάμην μηδὲν αἰετὸς ἔχειν.
Ἔστην δ' ἐμβάλων κρατερόν σάκος ἀμφοτέροισιν,
ρικῶν δ' οὐκ εἶασ' οἰδετέροισι ἄδικως !!!

Οὕτως εἶχον τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὰ πράγματα ἐν Ἀθήναις. Ἀνάλογος
δὲ καὶ ἡ κλήσις καὶ τὸ ἔργον τοῦ νομοθέτου, ἐρμηνευτοῦ τῆς ἀθηναϊκῆς
συνειδήσεως. Ἡ νομοθεσία ἔπρεπε νὰ εἴνε ἁρμονικὴ νὰ μὴ προκαλῆ
ἐκείστοτε τὴν σύγκρουσιν μεταξὺ τῶν ἀντ'μάχων πολιτικῶν στοιχείων.
Τούτου ἕνεκα τὸ νομοθετικὸν τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ κατασκευάσμα
ἀπῆρξεν ἄξιον πολλοῦ λόγου· ἐπήνεγκεν ἀγλαοὺς καρποὺς ἐν παραβολῇ
πρὸς τὰ λοιπὰ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος πολιτεύματα, ἐπαιεῖται δὲ
μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Οἱ Ἕλληνες νομοθέται τῆς ὀκτωβριανῆς μεταπολιτεύσεως δὲν ἠδύ-
ναντο, ἢ δὲν ἠθέλησάν ν' ἀνέλθωσιν εἰς τὴν περιωπὴν πραγματικῶν
πολιτικῶν νομοθετῶν, νομοθετούντων τὰ βέλτιστα, τὰ προσήκοντα εἰς
τὸν ἑλληνικὸν λαόν. Ἡ ἔθνοσυνέλευσις, ἐπὶ διατίαν κατασπαρασσομένη;

ὑπὸ φατριῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δειχθῇ ἀνταξία τῆς ὑψηλῆς αὐτῆς ἀποστολῆς. Φατρίαὶ συμφερόντων, πλέον ἢ ἅπαξ συμμαχήσασαι καὶ μετὰ κακοποιῶν στοιχείων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀπέβλεπον ἢ εἰς τὴν κατάληξιν τῆς ἐξουσίας. Αὕτη ἦτο ἡ κρατοῦσα σκέψις τῶν φατριῶν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Ἐπῆλθεν ἐκ τούτου ἐμφύλιος σύγκρουσις, οἱ δὲ πρέσβεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, Ρωσίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ἠναγκάζοντο ν' ἀπευθύνοσι φοβερὰν διακοίνωσιν πρὸς τοὺς ὑπευθύνους τοῦ κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ 1863· ἐκτραγέτος ἐμφυλίου πολέμου. Καὶ ἦσαν ὑπεύθυνοι τούτου ἀνεξαιρέτως πάντες οἱ πρωτοστοιχοῦντες τῶν φατριῶν, οὓς οὐδὲν συνεκίνηε ἢ ἐμάλασσαν, οὔτε αἱ ἐπιτιμήσεις καὶ ἀπειλαὶ τῆς ἐπισήμου ἐν Ἀθήναις Ἑθρώπης.

Τὰ κυριώτερα μέρη τῆς ἐν λόγῳ Διακοινώσεως, μὴ ὄντα ξένα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἡμετέρας μελέτης, ἔχουσι ὡς ἑξῆς :

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀνακοινοῦσιν εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως, ὅτι, ἐὰν ἐντὸς 48 ὡρῶν ἀπὸ τῆς ἀνακοινοῦσιν τῶν ὅπλων αἱ ἐχθροπραξίαι ἐπαναληφθῶσι, θέλουσι προσκαλέσῃ τοὺς συμπατριώτας αὐτῶν καὶ θέλουσι διακόρη πᾶσαν σχέσιν πρὸς χώραν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐγένετο τόσον κακὴ χρῆσις τῆς ἀνδρείας καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἡ ἀληθῆς φιλοπατρία φαίνεται ἐξορισθεῖσα διὰ παντός . . . Ἐνεργοῦντες διὰ τὴν διακοπήν τῶν ἐχθροπραξιῶν παρὰ τοῖς ἀρχηγοῖς τῶν διαμαχομένων μερίδων, ἐξεπλήρωσαν μόνον πρῶτόν τι καθήκον, ὑπολείπεται δὲ εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκφρασθῶσι πρὸς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν κατὰ τρόπον, οὗ τὴν ἀσπιρητότητα δὲν δύναται νὰ ἐλαττώσῃ ἢ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ζωηρὰ αὐτῶν συμπάθεια, διότι δὲν διστάζουσι νὰ διαβεβαιώσωσιν, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ἡ φρίκη τοῦ ἀδελφοκτόνου πολέμου, τοῦ καταπαύσαντος διὰ τῶν προσπαθειῶν των, δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῇ οὐδὲ καὶ ἀπὸ τὰ πατριωτικὰ ἐκεῖνα αἰσθήματα, τὰ κακῶς ἐννοούμενα, ἃ περὶ συχνάκις ἰώπλισαν τὰ μέλη ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, τὰ μὲν κατὰ τῶν δέ. Ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχουσι εἰμὴ ἔνοχοι φιλοδοξίαι, τῶν ὁποίων οὐδὲν ἀποκρύπτει τὴν βαθεῖαν ἀθλιότητα καὶ αἱ ὁποῖα διαφιλονεκοῦσιν ἐφ' ἡμερον ἐξουσίαν, ἐπὶ κινδύνῳ τοῦ νὰ ρίψωσι τὸ ἔθνος ὀλόκληρον εἰς ἄβυσσον, ἐν ἣ δύνανται νὰ καταποντισθῶσιν αἱ τύχαι αὐτοῦ».

Δὲν δύναται τις ἢ νὰ καταληφθῇ ἐξ ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει

ποῦ ἐγγράφου τούτου. Ἄλλ' ἢ ἀγανάκτησις πρέπει νὰ στραφῇ κατὰ τῶν προκαλέσαντων, ἕνεκα ἐγκληματικῆς φιλαρχίας, τὸν ἔνοχον ἐκεῖνον ἐμφύλιον πόλεμον. Καὶ ἀλλαχοῦ, παρ' ἄλλοις λαοῖς, ὡς προσφυῶς παρατηροῦσιν οἱ ἐν Ἀθήναις ἀντιπρόσωποι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πολλάκις ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ ἐπῆλθον, ἀλλὰ δὲν ἦσαν τὰ προκαλέσαντα αἷτια τοσοῦτον ἐπιτελή, ὡς κατὰ τὸν ἐμφύλιον ἐκεῖνον πόλεμον τοῦ Ἰουρίου. Ἀμφιβάλλω, ἂν τὸ ἰσχυρὸν τοῦτο ράπισμα ἔσχεν εὐάρεστα ἀποτελέσματα ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Συνελεύσεως. Ὑπεχώρησαν μὲν κατ' ἰνάγκην εἰς τὴν ἐπιτακτικὴν διακοίνωσιν τῶν πρᾶξεων, εἰρήνευσαν καὶ ἐσυνθηκολόγησαν, ἀλλ' ἡ αὐτὴ ἔκρουθμος κατὰστάσις ἐξηκολούθησε μέχρι τέλους τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, καὶ τούτων ἐπισπευσθεῖσιν αὐθις διὰ βασιλικοῦ Διαγγέλματος, ἀρκετὸν χρόνον μετὰ τὴν ἐν Ἀθήναις κἀνάδοσιν τοῦ βασιλέως Γεωργίου.

Ἡ Συνέλευσις ἐξηκολούθει λογοκοποῦσα καὶ κατατρίβουσα πολυτίμον χρόνον εἰς ματαίας συζητήσεις, ἄνευ σκοποῦ, ἄνευ ἀποτελέσματος. Σὺν τῷ χρόνῳ, ἦτο ἐπόμενον, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, Βασιλεία καὶ Συνέλευσις νὰ ἔλθωσιν ἀντιμέτωποι. Παρετείνοντο ἄνευ λόγου αἱ ἐργασίαι τῆς Συνελεύσεως, τεινούσης ν' ἀπορροφήσῃ πᾶσαν ἐξουσίαν, ἐνῶ ἡ βασιλεία, ξένη εἰς τὸν τόπον καὶ ἀρίσχυρος, δὲν ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ τὸ παράπαν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀπὸ τριετίας ἐκ τῆς ἐπαναστατικῆς ἐνυέλλης διασαλευθείσης δημοσίας τάξεως. Ἦτο τοῦτο σημεῖον ἐθνικῆς ζωῆς καὶ ἰσχύος, ἢ ἀρχομένης ἐθνικῆς ἐξαντλήσεως, καταπτώσεως; Ὁ ἀπόλυτος Κοινοβουλευτισμός, ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας λειτουργῶν, εἶνε προφανὲς τεκμήριον ἀρχομένης πτώσεως τῶν λαῶν. Αἱ ἄσκοποι καὶ ἀδιάκοποι πολιτικαὶ συζητήσεις, παρατεινόμεναι ἐπ' ἄπειρον, παραλύουσι τὴν ἐνέργειαν τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν ἀτόμων, καὶ κατ' ἀντανάκλασιν τὴν ἰσχὴν καὶ ἐνέργειαν τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας. Αὐτὸ τοῦτο συνέβαιεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἐθνοσυνελεύσει τοῦ 1864. Συζητήσεις, ἀλλ' οὐχὶ σύνταξις, ἀλλ' οὐχὶ ἰσχύς. Τὰ ἐκ τῶν γαλλικῶν Συνελεύσεων μαθήματα καὶ διδάγματα διέφθειρον, ἐσκοτίζον μᾶλλον ἢ ἐφώτιζον τοὺς αὐτοσχεδίους πολιτικοὺς τοῦ ἐθνικοῦ ἐκείνου Συνεδρίου. Ἐβδομάδες πολλάκις κατηναλίσκοντο πρὸς συζήτησιν καὶ ἀρήρισιν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἄρθρου τοῦ Συντάγματος. Τοιούτων ἐκτροπῶν τελομένων, ὁ νέος βασιλεὺς ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν Διάγγελμα, ἀνακαλοῦν αὐτὴν εἰς τὴν τάξιν, εἰς τὰ καθήκοντά

της. Νέα ἐπιτίμῃσι μετὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην τῶν πρεσβυτέρων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων κατὰ τὸ προηγούμενον ἔως τοῦ ἔμφυλλου πολέμου τοῦ Ἰουνίου.

Παραθέτω μέρη τοῦ περιφήμου Διαγγέλματος :

« Ἔτος ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μου ἐνταῦθα συμπληροῦνται κατ' αὐτάς, ἐλπίζω δέ, ὅτι οὐδένα διαφεύγει ἢ ὑπομονή, μεθ' ἧς ἔκτοτε ὑπέμεινα τὴν ἀνώμαλον κατάστασιν βασιλείας, ἐχούσης παρ' ἑαυτῇ ἐθνικὴν Συνέλευσιν, λειτουργοῦσαν συγχρότως καὶ ὡς σ υ ν τ α κ τ ι κ ῆ καὶ ὡς Βουλὴν τ ο ρ ο θ ε τ ι κ ῆ... Καθῆκον ἀπαραιτήτων πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ πρὸς αὐτὰ ταῦτα, τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος μέλλοντα νὰ περιφρουρηθῶσι συμφέροντα, μοι ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιζητήσω τὸ τέρας τῆς καταστάσεως ταύτης... Ἐὰν ἡ ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲν περατώσῃ τὴν ἐργασίαν της ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω χρονικῶν διαστημάτων (δέκα ἡμερῶν), ἐπιφυλύσσομαι πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐπὶ τῆς μελλούσης ἀποφάσεώς μου, ὅποιαν ἡ διαφρευθεῖσα πεποϊθήσῃς μου μοι ὑπαγορεύει καὶ καθιστῶ ὑπεύθυνον τὴν ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐπὶ ταῖς περαιτέρω συνεπέαις !!!... Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἠεαγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μετὰ τὸ ῥύπισμα τοῦτο, καὶ οὕτω τὴν 16 Νοεμβρίου 1864 παρίστατο ἐνώπιον αὐτῆς ὁ νέος βασιλεὺς, δίδων τὸν ἀκόλουθον ὄρκον :

« Ὁρκιζόμενος ἐπὶ τοῦ Συντάγματος, κύριοι Πληρεξούσιοι, πιστεύω, ὅτι ἡ ἀκριβὴς τήρησις καὶ πιστὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τε καὶ τῶν νόμων τοῦ Κράτους εἶνε ὑποχρέωσις ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων ».

Συμφώνησε πρὸς τὸν χαρακτήρα, τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ἦθη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὰς ἱστορικὰς αὐτοῦ παραδόσεις καὶ τὸν ἐθνικὸν προσορισμὸν τὸ πολίτευμα τοῦτο ; Ἐκέκτητο ἐν ἑαυτῷ τὰ στοιχεῖα πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς δημιουργίας ; Συνετέλεσε καὶ κατ' ἐλάχιστον εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ;

Ἐρωτηθῆτω ἡ μετέπειτα ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Θ.

10 Φεβρουαρίου 1916

Τὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας συμβαίνοντα ἐν τοῖς ἐκλογικοῖς παρασκευαίσις, εἴτε ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ, εἴτε ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ἐπιβεβαιωθοῦσι διὰ τῶν πραγμάτων τοὺς διίσχυρισμούς.

μου περὶ τῆς παρ' ἡμῶν χρεωκοπίας τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ. Ἡ νόσος, ὡς εἶπον ἤδη, εἶνε ἀνίατος, καὶ δὲν δύναται νὰ θεραπευθῇ διὰ τῶν συνήθων φαρμάκων. Ἀπαιτεῖται δραστήριον φάρμακον, τοῦτο δὲ δὲν εἶνε ἱκαναὶ νὰ παράσχωσιν αἱ ἐν χρήσει θεραπευτικαὶ μέθοδοι. Ἀπαιτεῖται λατρός, οὐχὶ ἐκ τῶν συνήθων ἐμπειρικῶν, ἀλλὰ τολμηρὸς, μὴ δισταζὼν νὰ προβῇ εἰς τὴν θεραπείαν, παρὰ πάσας τοῦ νοσοῦντος τὰς διαμαρτυρίας. Ἀλλ' ἐν ὅσῳ δὲν ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς οὗτος, ἡ νόσος θὰ ἐξακολουθήσῃ, ἐξασθενίζουσα ὁσημέραι τὸν πάσχοντα, τὸν ἐξητλημένον πολιτειακὸν ὄργανισμὸν, μέχρις ὅτου ἐπέλθῃ τὸ μοιραῖον τέλος, ἡ καταστροφή. Ἀπαντες ἀναισθήτοισι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην. Τὸ κομματικὸν συμφέρον, ἡ πολιτικὴ ἐμπάθεια ἀπεσοκότισαν τὸν νοῦν καὶ τῶν σωφρονεστάτων. Ὅταν ἐξεγερθῶσι τινὲς ἐκ τούτων, ἐκ τῆς ἐγκληματικῆς νάρκης, ἡ ἱστορικὴ Νέμεσις ψυχρὰ, ἀσθηρὰ, ἀλλὰ καὶ δικαία, θὰ ἐπιφωνήσῃ τὴν προσήκουσαν ἐτυμηγορίαν. Καὶ ἡ ἐτυμηγορία αὕτη ἔσται ἡ ἀνταπόδοσις τῶν ὑπὸ τῆς ἐλευθέρου ἑλληνικῆς πολιτείας κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην χρονικὴν περίοδον ὑφ' ἡμῶν πεπραγμένων. Συνοψίζεται ἐν τοῖς ἐπομένοις :

Τὸ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν κράτος διὰ τῆς ἀβελτηρίας του συνετέλεσεν εἰς τὴν ἱστορικὴν καταστροφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ ἠρώτων, ἂν τὸ ἑλληνικὸν πολίτευμα, ὡς εἶχε συνταχθῇ ὑπὸ τῆς τελευταίας Ἐθνοσυνελεύσεως, ἦτο σύμφωνον πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ πολιτικὰ ἦθη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, πρὸς τὸν ἔθνικὸν προσορισμὸν του ; ἂν συνετέλεσε καὶ κατ' ἐλάχιστον εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ; Ἀποκρίνομαι :

Εἶνε ἀναμφισβήτητον, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, καὶ ὑπὸ τὴν στυγερωτάτην τῶν τυραννιδῶν, δὲν ἀπώλεσεν ἐξ ὀλοκλήρου τὸ αἴσθημα καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας. Πλέον δ' ἢ ἅπαξ κατέδειξε τοῦτο διὰ τῶν πραγμάτων. Ἡ παλαιὰ δημοκρατικὴ συνείδησις, συμφυῆς τῷ ἑλληνικῷ χαρακτῆρι, δὲν ἐξέλιπεν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τῆς ἔθνικῆς ψυχῆς. Ἠρόσκετο εἰς τὴν ἰσονομίαν· οὐδέποτε ἐπαύσατο νὰ ἐπιδιώκῃ αὐτὴν καὶ κατὰ τὰς θλιβερωτάτας τοῦ ἱστορικοῦ βίου του ἡμέρας. Ἐμίσει δ' ἐξίσου τὸν τε τύραννον, ὡς καὶ τοὺς ὁμογενεῖς τυραννίσκους ἐκείνους, οἵτινες, θωπεύοντες τὰ ἔθνη τῆς τυραννίας, ὑμνηροῦντες αὐτὴν παντὶ τρόπῳ, ἐπεκάθηστο ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ ταλαιπώρου ἑλληνικοῦ γένους. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, πολλάκις ὁ ζυγὸς τῆς δυνα-

στείας καθίστατο διπλοῦς· ὁ ζυγὸς τοῦ τυράννου, καὶ ὁ ζυγὸς τῶν προεστώτων, τῶν κοτσαμπάσηδων, οἵτινες τὰ προνόμια αὐτῶν καὶ τὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐβάσιζον ἐπὶ τῆς ἰποστηρίξεως φανλοτάτης πολιτικῆς ἐξουσίας.

Μετεβλήθη τὸ καθεστῶς τοῦτο διὰ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ 1821. Ἄλλ' ὁ πρῶτος μόνον τῶν ζυγῶν ἐξέλειπεν, ὁ ἕτερος παρέμεινεν ὁ αὐτός· ἐνσχύθη μάλιστα ἐκ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἄν ἡ τουρκοκρατία συνετρίβη ὑπὸ τὸ κήρυγμα τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, ἀλλ' ὁ κοτσαμπασισμὸς, ἐξ ὀνόματος τῆς ἀρχῆς τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας, ἐπεκράτησε μᾶλλον ἢ κατὰ τὸ παρελθόν.

Πρώτη αὐτοῦ μέριμνα ὑπῆρξεν ἡ καθυπόταξις τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων εἰς τὰ προσωπικά· οὐδ' ἐδίστασε πλέον ἢ ἄπαξ, ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, νὰ ἐξωθήσῃ τὰ πράγματα μέχρι καταστροφῆς. Κατὰ τὸ πρῶτον ἀκόμη ἔτος τῆς παλιγγενεσίας ἡ λαϊκὴ ἀντιπροσωπεία, ὅπου αὕτη καὶ ἂν ἰδρῦθη, προσέλαβεν ἐξ ἀρχῆς ὀλιγαρχικὸν χαρακτήρα, ἐπιβαλλομένη εἰς πᾶσαν κυβέρνησιν, παρακωλύουσα πᾶσαν αὐτῆς δημιουργικὴν προσπάθειαν καὶ ἐνέργειαν. Μετ' ἀναγκαστικῆς ἐγγραφῆς, μὴνὶ Δεκεμβρίῳ τοῦ 1821, ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν θλιβερὰν ταύτην εἰκόνα τοῦ νέου πολιτικοῦ καθεστώτος, ἀπὸ τοῦ ἐν Περισίοις εἰρητικοῦ, ἀλλὰ τοσοῦτον ἐθνωφελοῦς ἐρημητηρίου του, ὁ ἰσχυρότερος ἴσως ἑλληνικὸς νοῦς τῶν χρόνων ἐκείνων μετὰ τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς πρὸς τὸν Ἰάκωβον Ρῶταν : « Οἱ περιβόητοι τὴν πλεονεξίαν καὶ πρὸ τῆς παρούσης μεταβολῆς Κοτσαμπάσιδες, φαίνεται, κατὰ τὰ θρολούμενα, ὅτι μεταχειρίζονται τὴν ἐλευθερίαν ὡς ὄργανον τῆς φιλαρχίας των. Καὶ τοῦτο μὲ φαίνεται τόσον ὀλιγώτερον παράδοξον, ὅσον τὸ ἐπρόσμενα καὶ τὸ ἰφοβούμενον ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς. Τὸ πρᾶγμα ἤρχισεν ἄωρον εἰς ἔθνος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἀκόμη ἀρκετὰ φῶτα νὰ καταλάβῃ τὰ ἀληθῆ του συμφέροντα. Καὶ πῶς νὰ τὰ καταλάβωσιν, ὅποτε μόλις οἱ φροτισμένοι τῆς Εὐρώπης λαοὶ τὰ καταλαμβάνουν ; . . . τὸ εἶπα πολλάκις, καὶ πάλιν τὸ λέγω καὶ πιστεύω, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ὀρθοποδεῖ, ἂν δὲν προφήσωμεν ὅλοι ἡμεῖς οἱ βαρυνκέφαλοι γέροντες· ὅπως ἂν εἴνε, ἡ διχόνοια θέλει μᾶς στερήσειν τὴν χρεωστούμενην εἰς τὰς τόσας θυσίας καὶ τὰς τόσας ἡρωϊκὰς μάχας τοῦ ταλαιπώρου γένους αὐτονομίαν· καὶ θέλουν ἔλθει οἱ κοτσαμπάσιδες νὰ μᾶς σωφρονίσωσιν. . . »

Οὗτοι ἦσαν οἱ παραίτιοι τοσούτων δεινῶν τῇ Ἑλλάδι κατὰ τὴν

ἐνδοξον ἐκείνην περίοδον τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ὁ φιλόπατρις γέρον ἠρνεῖτο νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ μὴ ἔχη τὴν θλίψιν νὰ συναντηθῇ πρὸς Τούρκους καὶ κοτσαμπάσιδες· ἐφρόνει, ὅτι ἀμφότεροι ἦσαν οἱ λυμεῶνες τοῦ γένους. Ἀκόμη μετὰ παρέλευσιν δεκαετίας περίπου, τῇ 20 Ἰανουαρίου 1831, ἔγραψε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Κοντόσταυλον : « Ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἑλλάδος ἦτο δικαιοτάτη· ἀλλ' ἐγινεν ἀκαιρως. Ὁ καιρὸς τῆς ἦτο τὸ 1850 ἔτος, ὅτε ἠθέλαμεν ἔχει πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἑτι σπουδάζοντας νέους μας, ἡλικιωμένους, ἄλλους μεταξὺ 30 καὶ 40 ἐτῶν, καὶ ἄλλους ὑπὲρ τὰ 40, καὶ διδαγμένους ἀπὸ τὰ συμβίβια καὶ συμβαίοντα σήμερον εἰς τὴν Εὐρώπην, ἱκανοὺς νὰ δροῖξωσι τὰ πράγματα καὶ νὰ διαλύσωσι τὰς φατρίας.... Δὲν βλέπεις, ὅτι δὲν ἔχομεν οὐδ' ἓνα κἂν ἱεροκήρυκα ἱκανὸν νὰ διδάξῃ ἐπὶ ἄμβωνος τὰ συμμέροντα εἰς τὰς παρούσας ἀνάγκας ; » Ἄν ἓνας μόνος ἀπὸ τοὺς ἱεροκήρυκούς μας εὐρίσκετο φλεγόμενος ἀπὸ ὄλον τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἔρωτα τοῦ Δημοσθένους καὶ στολισμένος μὲ μικρὸν τι μέρος τῆς δημοσθενικῆς του ρητορείας, ἦ' ἔλεγε (μὴν ἀμφιβάλλης) κατορθώσειν θαύματα· ἦ' ἔλεγε ἐξάγειν εἰς πολλῶν τὰς ψυχὰς τὸ ἀληθινὸν ἅγιον Φῶς. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀκαιρὸν τῆς Ἐπαναστάσεως τὸ χρεωστοῦμεν καὶ τοῦτο εἰς τὸν μωρὸν Ἀλέξανδρον (τῆς Ρωσσίας), ὅστις διήγειρε πρῶτον τὸν Ὑψηλάντην, ἔπειτα αἰσχρῶς τὸν ἀπηρνήθη !... »

Δεκαετηρίδες εἶχον παρέλθῃ, ἀφ' οὗ χρόνου ἔγραφε ταῦτα ὁ Κοραῆς, χαράσσαν τὴν τραγικὴν τοῦ κοτσαμπασισμοῦ φουσιγνωμίαν. Εἰ καὶ εἶχον παρέλθῃ ἔκτοτε τσαῦτα ἔτη, εἰ καὶ ὁ βλεψόμενος ἑλληνικὸς λαὸς εἶχε τύχην ἐπαρκοῦς μορφώσεως διὰ τῆς ἰδρύσεως Πανεπιστημίου καὶ ἄλλων σχολείων ἀνωτέρων σπουδῶν, ὁ κοτσαμπασισμὸς ἐν ἔτει 1864 διετέλει ἰσχυρότερος ἢ ἔπι τῶν χρόνων τοῦ Καποδιστριαίου καὶ τοῦ Κοραῆ. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἦτο ἀκατέργαστος, τραχὺς, βίβανυστος, ἀλλ' ἐστρεφεῖτο τῆς πολιτικῆς δυνάμεως, ἣτις ἀπορρέει συνήθως ἐκ τῆς κυβερνητικῆς προστασίας καὶ ἐνισχύσεως. Ἐν ἔτει 1864 ἡ ὀλιγαρχία ἦτο ἡ κυβέρνησις, ἄρα καὶ τὸ κράτος. Καὶ ἐξακολουθεῖ ἡ κατάστασις αὕτη μέχρι τῆς σήμερον ἀμετάβλητος. Αἱ μεγάλαι ἐθνικαὶ καταστροφαι τῆς τελευταίας ταύτης περιόδου, οἱ προφανεῖς κίνδυνοι, οὓς διατρέχει τὸ ἀλύτρωτον γένος, καὶ οἵτινες βραδύτερον θὰ ἔχωσι τὸν ἀντικτυπον ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου κράτους, οὐδένα τῶν δυναμένων συνετίξουσιν. Ὁ λαὸς ἀποχαινοῦται ἐκ τῆς διοικητικῆς ἀτασθαλίας, ὅφ' ἣς τυραννεῖται. Ἐμφύ-

λιος πόλεμος διεξάγεται μεταξὺ δμαιομόνων. Τὸ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ κόμμα πιέζει τὸ ἀντίθετον, ὃ περὶ πάλιν μετὰ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον, καταλαμβάνον τὴν ἐξουσίαν, παρασκευάζει τὰ ἀντίποινα. Καὶ τὰ ἀντίποινα ταῦτα εἶνε ἢ ἄρνησις παντὸς δικαίου πρὸς τοὺς ἀντιθέτους.

Ἐπὶ τοιαύτην πολιτείαν καὶ κοινοβουλευτικοῦ βίου ἀντίληψιν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς κατ' οὐσίαν οὐδόλως μετέχει εἰς τὰ τῆς πολιτείας. Ἐπιζητεῖται ἡ ψήφος διὰ τὴν χρησιμοποίησιν πρὸς ζημίαν του. Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία τυγχάνει ἀπατηλὸν μέσον σαγήνεύσεως τῶν ἐκλογέων, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει καθίσταται ὄργανον καταστροφῆς. Ὁ Ἰωάννης Ἰακώβος Ρουσσώ κατὰ τὸν δέκατον ὄγδον αἰῶνα, ἀναλύων τὴν σημασίαν τῆς ψήφου τοῦ Ἀγγλοῦ ἐκλογέως, ἔγραφε μετ' εἰρωνείας, ὅτι ὁ Ἀγγλὸς ἐκλογεὺς εἶνε ἐλεύθερος μόνον καθ' ἣν στιγμὴν προσέρχεται εἰς τὴν ἐκλογικὴν κάλπην. Τῆς στιγμῆς ἐκείνης παρελθούσης, ἐπανέρχεται ἡ αὐτὴ κατάσταση. Ὁ λαὸς οὐδαμῶς πλέον μετέχει τῶν κοινῶν, καθιστάμενος καὶ πάλιν δούλος. Βεβαίως ὁ τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς τῆς λαϊκῆς ψήφου εἶνε ὑπερβάλλον, εἰμὴ ἀνυπόστατος. Ἀλλ' ἐὰν ἤθελεν ἀδυστηρῶς ἀναλυθῆ ἡ πάνδημος ψήφος ἐν Ἑλλάδι, ἤθελον ἐκδηλωθῆ παρόδοξα φαινόμενα, ἅτινα ἤθελον ἀγάγη εἰς ἀπελπισίαν, ὅσον καὶ ἐνισχύση τοὺς συλλογισμοὺς πλειόνων τοῦ ἐνὸς Ρουσσώ.

Ἡ ψήφος ἐν Ἑλλάδι, ὅπως λειτουργεῖ ἐν αὐτῇ τὸ κοινοβουλευτικὸν καίθεστώδες, οὔτε ζυγίζεται, οὔτε ἀριθμεῖται· ρίπεται τὸ σφαιροῖδιον ἐντὸς τῆς κίλης τυχαίως, ἄνευ λογιζομένου περὶ τῶν συμβησομένων. Ἐν τῇ ἐκλογικῇ ψηφοφορίᾳ δὲν διαγωνίζονται ἀρχαί, ἀλλὰ πρόσωπα, συμφέροντα ὑπὸ τὴν χειρὶσθην αὐτῶν ἐκδήλωσιν. Ὁ λαὸς ἀνεπιγνώτως καταλαμβάνεται ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τούτων ἢ ἐκείνων τῶν προσώπων, πρὸς τινὰ τῶν ὁποίων συνδέεται δι' ἀθεμίτων δεσμῶν. Τὴν ἐπαύριον τῆς ἐκλογῆς, διεξαχθείσης μετὰ ζωηρότητος ἀπόκρεω, οἱ νεκρῶν εὐχαριστοῦσι τὸν λαὸν διὰ τὴν καλοκάγαθίαν αὐτοῦ. Δὲν θὰ ἐδίσταζον τὰ ὁμολογήσωσι πρὸ τῶν ἐμπιστων αὐτοῖς φίλων ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς οἱ κυριώτεροι καὶ τὰ τὸ διατυμπανίσωσι μετὰ πομπῆς, ὅτι τὰ κομματικὰ συμφέροντα καὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν κομματαρχῶν ὑποχρεοῦσιν αὐτοὺς τὰ μεταβάλλωσι γνώμην, τὰ μεταβῶσιν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς στρατοπέδου, μεθ' οὗ συνηγωνίζοντο, εἰς τὸ ἕτερον. Οὐδεὶς θὰ ἀνακινήσῃ, οὐδεὶς θὰ στεροχωρηθῆ ἐπὶ τῇ αἰσχυρῇ καὶ ἀτίμῳ ταύτῃ παλινωδίᾳ. Ἄν τυγχάνῃ ἀνήκων εἰς τὴν νέαν πολιτικὴν γενεάν ὁ ἀπόστατης,

εἶνε εὐδαίμων σημεῖον τοῦτο μεγάλου πολιτικοῦ μέλλοντος· ἂν ἀνήκη εἰς τοὺς πρεσβυτέρους, ἢ ἀποστασία του δὲ αὕτη δὲν ἐκδηλοῦται κατὰ πρῶτον, εἶνε τρανὸν μαρτύριον πολιτικῆς ἐμπειρίας. Τίς ἐκ τῶν συναγωνιστῶν του θέλει τολμήσῃ νὰ τὸν ψέξῃ; Ὁ ἀναμάρτητος πρῶτος τὸν λίθον βαλέτω.

Θέλω παρουσιάσῃ εἰς τὸν διστακτικὸν ἀναγνώστην τῶν θλιβερῶν, ὅσον καὶ ἀπογοητευτικῶν τούτων σελίδων γεγονότα, ἐκ τῆς κοινοβουλευτικῆς ἱστορίας τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων. Τὰ ἀναγράφω sine ira et studio. Γεγονότα, γεγονότα. Ἡ πραγματικὴ ἱστορία ἐξελισσεται καὶ ἐρμηνεύεται διὰ τῶν πραγμάτων. Κρινάτω ὁ ἐρευνητὴς τῶν καθ' ἡμᾶς ὡς ἐκδώσῃ τὴν ἐτυμηγορίαν αὐτοῦ μετὰ συνειδήσεως, ἐν ἐπιγνώσει. Ἄς ἀποφασίσῃ ἢ ἀμφισβητήσῃ τὸ θέμα μου, ὅτι ἂν ὁ Κοινοβουλευτισμὸς πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς δὲν ἐπήνεγκε τοὺς προσδοκωμένους καρπούς, ἐν Ἑλλάδι ἐπεσώρευσεν ἐρείπια. Πρὸ τῶν ἐρειπίων τούτων ἰστάμενος, ἐπικαλοῦμαι τὴν σύντονον προσοχὴν τῶν ἐνδιαφερομένων ἀκόμη περὶ τῆς ταλαίνης ταύτης χώρας, ἀλλὰ συγχρόνως ἐπικαλοῦμαι καὶ τὴν φροντίδα αὐτῶν ὑπὲρ ἀνορθώσεως. Ἄς μὴ ἀναμένωσι τὴν καταστροφὴν, μετὰ ταῦτα δὲ νὰ σκεφθῶσι περὶ ἀνορθώσεως τῶν ὁσημέραι πληθυνομένων ἐρειπίων.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, ὅστις κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον τοῦ πολιτικοῦ του βίου ἀσυνειδήτως συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν τοῦ πολιτεύματος, ἐξ οὗ ἤλπισε τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ καὶ τὴν πρόοδον, καθῆκον ἔχει νὰ ἐμβραθύρῃ εἰς τὰ τελούμενα κοινοβουλευτικὰ ἔκτροπα, νὰ ἀναλύσῃ τὴν κατάστασιν, νὰ μελετήσῃ, νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ πρακτέου. Πρέπει νὰ ἐμπλήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἢ ἀγανάκτησις ἐπὶ τοῖς τελουμένοις. Πρέπει νὰ ἐξετάσῃ τὰ γενεσιουργὰ αὐτῶν αἰτία. Τίνες; οἱ ὑπαίτιοι, τίνες οἱ μεγάλοι ἔνοχοι τῆς ἐπαπειλουμένης καταστροφῆς τοῦ ἑλληνικοῦ γένους;

Καθ' ὃν χρόνον, πάντων τῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἐν μιᾷ καὶ μόνη εἰκοσιπενταετίᾳ παρασχόντων θαύματα ἐθνικῆς ἐνεργείας καὶ ὑπεροχῆς, ἡ Ἑλλὰς ἐγκατελείφθη τὸ τελευταῖον τῶν κρατῶν τούτων, πανταχόθεν προσηλακιζόμενον καὶ δολοφονούμενον, καὶ δὲν δύναται νὰ διεκδικήσῃ τὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁμολογοῦσα ἑαυτὴν ἄοπλον καὶ ἀσθενῆ, ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἢ ἔρευνα καὶ ἢ μελέτη τῶν κυρίων αἰτίων τῆς καταστάσεως ταύτης. Ἔστω καὶ κατὰ τὰς ἐσιτίας στιγμὰς.

Τίς οἶδέ τί τέξεται ἡ ἐπιούσα ; Ἴσως ἐκ τῶν ἐρειπίων, ἐκ τοῦ χάους, τοῦ δημιουργηθέντος ὑπὸ τῆς κοινοβουλευτικῆς ὀλιγαρχίας, ἀναμνησκούσης ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὴν ἀ'λίαν ἐκείνην πολωνικὴν, τὴν ὀδηγήσασαν τὴν τάλαιναν χώραν εἰς τὸν διαμελισμὸν, θέλει ἐξέλθῃ ὁ παράκλητος τῆς ἐθνικῆς ἰδέας δημιουργός, ἵν' ἀποτελειώσῃ τὸ ἔργον τῆς ἐποποιίας τοῦ 1821.

Ὅστις καὶ ἂν εἴνε οὗτος, εἴτε μονάρχης, εἴτε λαός, εἶμαι ἔτοιμος νὰ κλῖναι πρὸ αὐτοῦ τὸ γόνυ. Ἄλλ' ἔστω οὗτος βέβαιος, ὅτι ταυτοχρότως καὶ πᾶσα γενεὴ ἐλληνικὴ ψυχὴ, ἀρομένη ἄνω τῶν συμπερόντων τοῦ παρόντος, ἐπικαλουμένη παρ' αὐτοῦ τὴν ἐθνικὴν συνδρομήν, θὰ ἀναφωνήσῃ τὸ πανελλήμιον ὡσαυτὰ, καὶ θὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, συντρέψουσα καὶ ἐξουθενούσα πάντα πολέμιον.

Ἐν τῇ ἡττῇ ταύτῃ τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ κεῖται ἡ ἐθνικὴ σωτηρία.

Ι'.

10 Μαρτίου 1906

Τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα οὐδεὶς σωφρονῶν δύναται νὰ καταδικάσῃ. Ἄλλ' ἐπιβάλλεται ὑπὸ τοῦ καθήκοντος ἢ καταδίκη αὐτοῦ, ἐν ἣ περιπτώσει δὲν λειτουργεῖ σκοπίμως καὶ προσηκόντως, ἐν τῇ φάυλῃ δ' αὐτοῦ ἐφαρμογῇ δύναται νὰ προκληθῇ ἡ καταστροφή ἀντὶ τῆς σωτηρίας. Ὁ Ρουσσώ, καιαδικάζων τὸ πολίτευμα τοῦτο, ἐφ' ὅσον ὁ λαὸς δὲν συμμετέχει τῆς πολιτειακῆς λειτουργίας, ἔχει δίκαιον· ἐν τούτῳ ἔχει ἄδικαν, ἂν ὁ λαὸς δὲν περιορίζηται εἰς τὸ δίκαιον τῆς ἐκλογῆς, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτὴν ἐξακολουθῇ διὰ τοῦ τύπου, διὰ τῶν συναθροίσεων, διὰ παντὸς νομίμου μέσου νὰ ἐξελέγῃ τὰς πράξεις τῶν ἀντιπροσώπων του, καλῶν αὐτοὺς ἐν πάσῃ στιγμῇ εἰς λογοδοσίαν. Ἐπιβάλλεται ἐπίσης, πρὸς εὐκοσμον καὶ κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος, ἡ ἁρμονία μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν, αἵτινες ἀπορρέουσιν ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ καθεστώτος.

Ἐπικρίνων τὸ πολίτευμα τοῦτο, καταγγέλλων τὴν ἀνικανότητα αὐτοῦ πρὸς δημιουργίαν ἐν Ἑλλάδι ἰσχυρᾶς καὶ ἐδραίας πολιτείας, δὲν ἀγνοῶ, ὅτι καὶ τὰ ἕτερα τῶν πολιτευμάτων, τῶν μᾶλλον γνωστῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, οἷα ἡ μοναρχία ὑπὸ τὰς ποικίλας αὐτῆς μορφάς, καὶ ἡ ἀπόλυτος δημοκρατία, παρουσιάζουσιν ἐπίσης πολλὰς ἐλλείψεις, προὔκαλε-

σαν δ' οὐκ ὀλίγας καταστροφάς. Ἄλλὰ πάντα ταῦτα δὲν δικαιολογοῦσι τὴν λατρείαν πρὸς τὸ πολίτευμα τοῦτο, ἐξ ἀπεχθείας πρὸς τὴν μοναρχίαν ἢ τὴν δημοκρατίαν.

Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα ἠγοῦμαι ἐπιβαλλόμενόν μοι καθῆκον τὴν ἀνάλυσιν τοῦ λειτουργοῦντος ἐν Ἑλλάδι κοινοβουλευτισμοῦ ἀπὸ τε τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς σχέσεως πρὸς τὰ μεγάλα ἔθνικα ἰδεώδη, τὰ ὅποια ἐπιδιώκει τὸ ἑλληνικὸν γένος ἀπὸ τῆς παλιγγενεσίας αὐτοῦ. Τὸ πρῶτιστον καὶ κυριώτατον τῶν ἰδεωδῶν τούτων εἶνε ἡ ἔθνικὴ ἐνότης, ἄρα ἡ ἐν τῷ μέλλοντι ἱστορικῇ ἰσχύς καὶ ἐξέλιξις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιῆ τὸ ἰδεῶδες τοῦτο διὰ τοῦ ἀκράτου κοινοβουλευτισμοῦ, πάσης ἔθνικῆς δράσεως ἐξαρτωμένης ἀπὸ τῆς Βουλῆς, ἐκμηδενισθείσης δὲ τῆς βασιλείας ἐν τῇ ἀγαθοποιῷ αὐτῆς δράσει καὶ τῆς λαϊκῆς δυνάμεως ;

Ἄς μελετηθῆ ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τεσσαρακονταετίαν.

Πολιτειολόγοι διακεκριμένοι δὲν ἐδίωξαν πολλάκις νὰ ρίψωσι τὸν λίθον τοῦ ἀναθέματος κατὰ τοῦ τοιοῦτου κοινοβουλευτισμοῦ· οὐχὶ βεβαίως ἐξ ἀπεχθείας πρὸς αὐτόν, ἀλλ' ἐξ ἐνδιαφέροντος· οὐχὶ ἐξ ἀποστροφῆς πρὸς τὰς λαϊκὰς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἐκ μερίμνης. Δὲν εἶνε φίλοι τῆς ἐλευθερίας οἱ ἐπικαλούμενοι μόνον αὐτήν, ἐφ' ὅσον ἔχουσιν ἀνάγκην, ἀλλ' ἐκεῖνοι, οἵτινες κατανοοῦσιν, ὅτι ἡ πραγματικὴ ἐλευθερία ἐδράζεται ἐπὶ τῆς νομιμότητος, τουτέστιν ἐπὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν δικαίων τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς, τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς οἰκογενείας, παντὸς ἐν γένει κοινωνικοῦ ἀγαθοῦ.

Τοιούτων πεποιθήσεων ἐμφορούμενος, δὲν διστάζω νὰ καταγγείλω τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, καθ' ὃν τρόπον νοεῖται καὶ ἐφαρμόζεται ἐν Ἑλλάδι, ὡς τὴν ἄρνησιν τῆς ἰδέας τοῦ πολιτεύματος καὶ τὴν περιφρόνησιν τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἑλληνος πολίτου. Οὕτω νοεῖται σήμερον παρ' ἡμῖν, οὕτως ἐφαρμόζεται. Δὲν εἶνε δύσκολον βεβαίως νὰ σκεφθῆ καὶ ν' ἀποφασίσῃ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς περὶ τῆς κρείττονος καὶ σκοπιμωτέρας αὐτοῦ ἐφαρμογῆς. Ἄς ἀνανήψῃ ἄσσκεφθῆ καὶ ἄς πράξῃ μετ' εὐθυκρισίας.

Ὁ γνωστὸς Γάλλος οἰκονομολόγος κ. Paul Leroy-Beaulieu, κρίνων ἐπ' ἐσχάτων τὸ πολίτευμα τοῦτο, ἐρευνῶν αὐτὸ ἐξ ἀνωτέρας φιλοσοφικῆς περιωπῆς, ἀνησυχῶν πρὸ τοῦ φόβου τῆς τελείας αὐτοῦ

χρεωκοπίας, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιστάσει τῆς ἀντικαταστάσεως ὑπὸ τῆς ἀπολύτου μοναρχίας ἢ τοῦ ἀπολύτου κοινωνισμοῦ, ἔγραψε χαρακτηριστικὰς τινὰς περὶ αὐτοῦ σελίδας. Τὰς ἀντιγράφω ἐνταῦθα. Εἶπε ἡ ψυχολογία τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ὡς ἀντελήφθη βαθὺς καὶ πολὺπειρος κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς ἐρευνητής. "Ἄς τὴν μελετήσωσιν οἱ Ἕλληνες ἐκλογεῖς, καὶ μάλιστα κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τοῦ ἐκλογικοῦ παροξυσμοῦ, ὅστις συνήθως καταλαμβάνει τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ὀλίγας ἑβδομίδας πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων του, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ρητινίτου, καὶ οὐχὶ σπανίως μερικῶν δεκαδράχμων.

Ἀναμφισβήτητον εἶπε, ὅτι τὸ τόσον ἐλκυστικὸν κοινοβουλευτικὸν σύστημα ὡς περὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον παρέσχε τοσαύτην τιμὴν καὶ εὐτυχίαν εἰς τὸ βρετανικὸν ἔθνος, προξενεῖ ἀπὸ τινος πολλὰς καὶ βαθείας ἀπογοητεύσεις. Λειτουργεῖ δυσκόλως καὶ κακῶς. Αἱ ἐλλείψεις του, διὰ τὰ μὴ εἴπωμεν αἱ κακίαι του, γίνονται ὅλον ἐν καταφανέστεραι· ἂν δὲν δοθῇ σύντομος θεραπεία, τὸ σύστημα τοῦτο κινδυνεύει ἀνεπανορθώτως νὰ χρεωκοπήσῃ.

«Κατὰ τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα, κυβερνᾷ ἡ πλειοψηφία τῶν Βουλῶν. Μόνη ὑπολογίζεται, καὶ οὐδαμῶς ἡ μειοψηφία. Εἶσθε 51 ἀπὸ τὸ ἐν μέρος καὶ 49 ἀπὸ τὸ ἄλλο· οἱ 51 δύνανται τὰ πάντα νὰ πράξωσιν ἐναντίον τῶν 49· τὰ αἰσθήματα, αἱ ἰδέαι, τὰ συμφέροντα τῶν 49 δὲν ζυγίζουσιν οὔτε ὅσον ἐν ἄχρον, δὲν ὑπολογίζονται καθόλου.

«Ὑπὸ τοιοῦτους ὄρους τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα καθίσταται σύστημα ἐντελῶς ἀντικοινωνικὸν καὶ ἐναντίον πρὸς τὰ στοιχειωδέστατα δικαιώματα τοῦ πολίτου.

«Εἰς οὐδὲν σωματεῖον ἢ ἐταιρείαν οἱ περισσότεροι ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ καταπιέξωσι τοὺς ὀλιγωτέρους. Εἶσθε πέντε ἑταῖροι, εἴτε χάριν ἐμπορικοῦ, εἴτε χάριν διασκεδαστικοῦ ἢ πνευματικοῦ σκοποῦ· οὐδέποτε θὰ εἶνε ἠθικῶς θεμιτὸν οἱ τρεῖς ἐκ τῶν πέντε νὰ μὴ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψει τὴν γνώμην τῶν δύο ἄλλων. Ἡ τοιαύτη ἐταιρεία, ἐν ἣ ὁι τρεῖς τῶν ἑταίρων πρεσβεύουσιν, ὅτι οἱ δύο ἄλλοι ὀφείλουσι νὰ ὑποτάσσονται εἰς αὐτοὺς χωρὶς ἀντιλογίαν, εἶνε ἐταιρεία βαίνουσα πρὸς τὴν διάλυσιν, ἐταιρεία βαρύνουσα ὡς ἡ κόλασις ἐπὶ τῆς μειοψηφίας της.

»Αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰ δημόσια πράγματα· τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα δεόν νὰ ἐπιφέρῃ ἀμοιβαίας ὑποχωρήσεις καὶ συμβιβασμούς, ὡς ἀπόρροίαν τῆς συζητήσεως, ἄλλως καθίσταται καταθλιπτικὸν, ἄδικον,

ἀντικοινωνικόν. Δὲν ὀφείλει δὲ ἀπλῶς καὶ μόνον ἐκ γενναιοφροσύνης ἢ πλειονηφία νὰ λαμβάνη ὑπ' ὄψει, ἐν μέτρῳ ὀπωσοῦν μεγάλῳ, τὰς ἰδέας, τὰ αἰσθήματα, τὰ συμφέροντα τῆς μειονοψηφίας· ἔχει ἠθικὴν ὑποχρέωσιν νὰ τὸ πράττη, — ὄχι βεβαίως γραπτὴν καὶ νομικὴν, ἀλλὰ πάντως ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν, διότι παραβαίνουσα αὐτήν, καθιστᾷ ἀδύνατον καὶ ὀλεθρίαν τὴν λειτουργίαν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος.

« Ὅσῳκις ἡ πλειονοψηφία, μεθυσκομένη ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ ἀναθέτει εἰς αὐτὴν τὸ ἀποφασίζειν, ἀποπειραθῆ νὰ χλευάσῃ ἢ νὰ συντρίβῃ τὴν μειονοψηφίαν, ἐμφανίζεται ἡ κωλυσιεργία, τὸ ὕπλον τῶν μειονοψηφῶν—ὕπλον νομιμώτατον κατὰ τινὰς περιστάσεις. Ἀποκείται δὲ εἰς τὴν πλειονοψηφίαν, λαμβάνουσαν ὑπ' ὄψει ἐν ἐπαρκεῖ καὶ δικαίῳ μέτρῳ τὴν γνώμην τῆς μειονοψηφίας, ν' ἀποτρέψῃ τὴν κωλυσιεργίαν, ἢ νὰ ἐπιρροίῃ τὴν ἐκ ταύτης εὐθύνην εἰς τὴν μειονοψηφίαν.

» Πλὴν τῆς διαρκοῦς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως τῶν συμβιβασμῶν, τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα, ὅπως διατηρήσῃ τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ φήμην, χωρὶς νὰ ἔχῃ ὀλέθρια ἀποτελέσματα, ἐπιβάλλει ὄρους τινὰς εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπουργῶν καὶ τοῦ κυβερνητικοῦ προσωπικοῦ. Κατὰ τὰ ἤδη ἐθιζόμενα, πῶς ὁ ἔχων εὐχέρειαν λόγου καὶ συνειδημένος νὰ μηχανορραφῇ ἐν τοῖς διαδρόμοις τῆς Βουλῆς, δύναται σήμερον ἢ αὔριον, ἄνευ τινὸς τεχνικῆς προπαρασκευῆς, νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς ἐνὸς ἐκ τῶν μεγάλων κλίδων τῆς διοικήσεως. Ὁ τυχὼν, ἀρκεῖ νὰ ἠμπορῇ νὰ λογοκοπῇ ἀπὸ τοῦ βήματος, δύναται νὰ διευτύνη οἰονδήποτε ὑπουργεῖον καὶ ὅλα μάλιστα ἀλληλοδιαδόξως.

« Ἴνα μὴ ἡ συνέπεια αὕτη τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ὀδηγήσῃ εἰς μεγάλους κινδύνους, δεόν οἱ διορίζοντες τοὺς ὑπουργοὺς, τουτέστιν ὁ ἀνεύθυνος καὶ ὁ υπεύθυνος ἀρχηγὸς τῆς Πολιτείας, νὰ προβαίνωσιν εἰς τοῦτο μετὰ κρίσεως καὶ περιοκέψεως. Δέον νὰ ἐκλέγωσιν ὑπουργοὺς ἄνδρας, ἔχοντας συναίσθησιν τῶν δυσχερειῶν τοῦ ἐμπειστευμένου αὐτοῖς ἔργου, πνεῦμα μετριοπαθείας καὶ μὴ ἔχοντας πολὺ μεγάλην ἰδέαν δι' ἑαυτούς. Ἐνῶ ἀπ' ἐναντίας ἐκλέγουσι, μετὴν πρόφασιν, ὅτι ἔχει τινὰ δημοικότητα ἐν τῇ Βουλῇ καὶ τέρεπει ἀπὸ τοῦ βήματος τοὺς ἀκροατὰς του, ἄνδρα θερμοαίματον, ἀλλοπρόσαλλον, οἰηματίαν, βίαιον, δοξομανῆ, ποθοῦντα τὸ πᾶν ν' ἀνατρέψῃ, ἀδιαφοροῦντα ἄλλως τε διὰ τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα τῆς διοικήσεώς του, ἂν δέ, εἰς ἐπίμετρον τῆς κακοτυχίας, ὁ οὕτω διοριζόμενος ὑπουργός

γὸς ἐκλέγη τὸ ἄνωτερον προσωπικὸν τοῦ ὑπουργείου μεταξὺ τῶν ὁμοίων του τὸν χαρακτηῖρα, εἶνε πασιφανές, ὅτι τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα καθίσταται κωμικοτραγικῶς ἐπικίνδυνον.

«Θ' ἀντεῖπη τις, ὅτι τὸ ἔθνος οὐδὲν λέγει καὶ φαίνεται ἀδιάφορον. Τοῦτο ἐν μέρει μόνον ἀληθεύει, διότι ὑπὲρ τὰ δύο πέμπτα τῶν ἀντιπροσώπων ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν· ἡ δὲ ἀδιαφορία του προέρχεται ἐκ τῆς συναισθησέως τρόπον τινὰ τῆς ἀδυναμίας του. Ἐν χώρῳ ἐν ἧ ἡ ἐξουσία ἔχει τόσην δύναμιν ἐπὶ τοῦ ἐκλογέως, ἐν ἧ διαθέτει τόσας θέσεις καὶ τόσας παροχάς, τὸ ἔθνος ἐθίζεται νὰ σιωπᾷ, ἐκτὸς ἐὰν προβῶσι τὰ πράγματα εἰς τὸ ἀπροχώρητον καὶ τολμήσῃ τότε νὰ ἐκδηλώσῃ τὰ αἰσθημάτα του, τὰ ὅποια κρύπτει. Κατὰ τὰς συνήθεις ἐκλογὰς ἀποδουλοῦται εἰς τὴν ἐλπίδα τῶν ἰδιωτικῶν ὀφελημάτων, τὰ ὅποια εἶνε μικρά τις θέσις διὰ τὸν ἐκλογέα, τὸν υἱὸν ἢ τὸν γαμβρὸν του, κανονικὴ τις ἄδεια διὰ τὸν ἐκπληροῦντα τὴν θητείαν του συγγενῆ, ὑποτροφία ἢ ἐπιχορήγησις τις.

«Ἐνῶ ὅμως σιωπᾷ καὶ δίδει τὰς ψήφους του δι' ὅλα ταῦτα τὰ μικροσυμφεροντολογικὰ αἷτια, τὸ ἔθνος σκέπτεται, ἂν δὲ ἐπέλθῃ ἐπεισόδιόν τι, ἀπαλλάσσει αὐτὸ ὅλων ἐκείνων τῶν εὐτελῶν περιορισμῶν, ὁμιλεῖ μετ' ἀποφάσεως καὶ τόλμης, αἷτινες ἐκπλήττουσι καὶ διαψεύδουσι περιφάνως τὴν προτέραν ὑποταγὴν του.

«Τούτων τῶν λόγων ἕνεκα, ἂν δὲν ἐπιτευχθῇ ἡ τροποποίησις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, ἂν δὲν κατασταθῇ τοῦτο διαλλακτικώτερον, μᾶλλον κηδόμενον τῶν συμφερόντων καὶ τῶν αἰσθημάτων πάντων τῶν πολιτῶν, ἂν δὲν περιορισθῇ ἡ παντοδυναμία τῆς πλειονοψηφίας καὶ τοῦ συμπολιτευομένου βουλευτοῦ, ἂν δὲν ἐκλέγωνται οἱ ὑπουργοὶ κατὰ τρόπον εὐπρεπέστερον καὶ συμφωνότερον πρὸς τὸ δημόσιον συμφέρον, ἂν δὲν καταστῶσιν αἱ δημόσιαι ἀρχαὶ ὀλιγώτερον μεροληπτικαὶ καὶ βάνανσοι, εἶνε κατάδηλον, ὅτι τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα θ' ἀπολέσῃ μὲ τὰ λάθη καὶ τὰ παραπτώματα τὴν γενικὴν ἐμπιστοσύνην, δὲν εἶνε δὲ μικρὸς ὁ κίνδυνος οὗτος».

Λαὸς κυρίαρχος πρέπει νὰ εἶνε πρωτίστως λαὸς σκεπτόμενος. Ἐν τῇ σκέψει δέον νὰ κῆται ἡ δύναμις αὐτοῦ· ἄλλως καθίσταται ἐπιβλαβεσιὰτι πρὸς αὐτὰ τὰ συμφέροντά του.

Κατὰ τοὺς ἐκλογικοὺς θριάμβους τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅποτε οἱ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ ὁδηγοῦνται πρὸς τὸ ἑλληνικὸν βουλευ-

τήριον, δίκην θριαμβευτῶν, ἐν πάσῃ ἀκοσμίᾳ καὶ θρασύτητι, διὰ τὰ δημοουργήσωσι, τίς οἶδεν, ὁποίας καταστροφάς, ὡς ἐκείνην ἐπὶ παραδείγματι, μίαν ἐκ τῶν πολλῶν, ἣτις ἐν ἔτει 1897 ᾠδήγησε τοὺς Τούρκους εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἐνθυμοῦμαι πάντοτε μίαν παράδοξον σκηνὴν ἐκ τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων. Τὴν διηγεῖται ὁ Πλούταρχος, καὶ δὲν βλέπεις νὰ ὑπομνήσῃ αὐτήν, προσαρμόζων πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς πράγματα.

Ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ παράδοξος Ἀθηναῖος, τὸ κράμα τοῦτο πάσης ἀρετῆς καὶ πάσης κακίας, εἰδωλὸν ἐπὶ μακρὸν χρόνον τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, κατὰ τινα ἡμέραν τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ παμβασιλείας — δὲν ἐπιθυμῶ νὰ μεταχειρισθῶ τὴν λέξιν ἀποθέωσις, ἣτις ἀπώλεσε παρ' ἡμῶν τὴν σημασίαν αὐτῆς ἐπὶ τῶν πολιτικῶν θριάμβων, ὁ Ἀλκιβιάδης, παραφρονῶν, ἀσχημονῶν, ὑβρίζων, ἀδικῶν πρὸ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, θαυμάζοντος αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἀναισχυντίᾳ, τῶν δ' ἀντιπάλων μὴ τολμώντων νὰ προσβλέψωσι πρὸς αὐτόν, εἴτε ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Πρυκός, εἴτε πρὸ τῶν δικαστηρίων, οὐδένα εὑρίσκειν ἐπικριτὴν καὶ ἀντίπαλον. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὸν ἔτρεμον, ὁ λαὸς ἀπεκάλει τὰς παρεκτροπὰς αὐτοῦ νεανικὰς ἐλαφρότητας, ἀγαθῆς φύσεως ἀποπλανήσεις. Ἐν τοιαύτῃ πολιτικῇ ἀδρανεῖᾳ εὐρέθη παράδοξος Ἀθηναῖος, Τίμων ὁ μισάνθρωπος.

Καθ' ἣν στιγμήν ὁ ἑξαλλος λαὸς ᾠδήγει τὸν θριαμβευτὴν δημαγωγὸν εἰς τὸν οἶκόν του, ὁ Τίμων οὗτος, περιφρονῶν τὸν ἀθηναϊκὸν ὄχλον, πλησιάσας τὸν δημαγωγὸν καὶ λαβὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ, ἔδειξε τὸν ὄχλον, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ ἐκ Χαιρωνείας φιλοσόφου: «*Ἐὖ γ', ἔφη, ποιεῖς ἀξίόμενος, ὦ παῖ· μέγα γὰρ αὕξη κακὸν ἅπασι τούτοις*¹...» Τουτέστι: «*θάρρος τέκνον μου. Αὐξάνου ἐν δυνάμει· διότι ἡ δύναμις αὕτη θὰ εἴνε ἡ δυστυχία πάντων τούτων*».

Τίς ἦρε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἣν ἀπεμνημόνευσεν εἰς ἡμᾶς ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος, ἐν τῇ ἰσοτεφάνῳ ἄστει τὸν πραγματικὸν θριάμβον; Ὁ Ἀλκιβιάδης; ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων; Οὐδεὶς ἐκ τούτων.

Θριαμβευτῆς πρὸ τῆς ἱστορίας ἦτο ὁ μισάνθρωπος Τίμων, ὁ προῖδων καὶ προειπὼν τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του κατὰ τὴν ἡμέραν

¹ Πλούταρχον Ἀλκιβιάδης XVI

ἐκείνην τοῦ θριάμβου τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐπαξίως ἀπαθαναισθεῖς ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τοῦ Σχλασκεσπεῖρου.

Ταυτοχρόνως σχεδὸν ὑπὸ τοῦ δήμου τούτου ἀπεφασίζετο ἢ εἰς Σικελίαν ἐκστρατεία. Γνωστὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς.

Δὲν ἔχω τὴν εὐτυχίαν νὰ εἶμαι Τίμων ὁ μισάνθρωπος. Ἀλλ' ἐὰν ἠδυνάμην, δὲν θὰ ἐδίσταζον νὰ παραστήσω τοιοῦτο πρόσωπον. Τὴν ἐπαύριον τῶν προσεχῶν ἐκλογῶν, διεξαγομένων ἐν ταῖς κρισίμοις ταύταις τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἡμέραις, ὅπως διεξάγονται ἐν πάσῃ ἀκοσμίᾳ καὶ ἀσυνείδησίᾳ, καθ' ἣν σιγμὴν ὁ κυρίαρχος λαὸς τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας, ἐκπροσωπῶν τὸ φρόνημα καὶ τὴν ψῆφον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, θὰ ἐδῆγει οἰονδήποτε λαϊκὸν ἐκλεκτὸν, χωρὶς οὗτος νὰ ἔχη οὔτε τὰς κακίας τοῦ Ἀλκιβιάδου, εἰς τὸ βουλευτήριον, θὰ προσήγγιζον αὐτόν, παρῳδῶν Τίμωνα τὸν Ἀθηναῖον, θὰ τοῦ ἔσφιγγον τὴν χεῖρα, καί, ἐπαναλαμβάνων τοὺς φοβεροὺς λόγους του, θὰ τοῦ ἐδεικνυσον τὸν ἑλληνικὸν λαόν :

«*Εὖ ποιεῖς αὐξόμενος· μέγα γὰρ αὐξήσῃ κακὸν πᾶσι τούτοις*».

ΙΑ΄.

1 Ἀπριλίου 1906

Τὸ κοινοβουλευτικὸν πνεῦμα ἔμελλε ν' ἀποτύχη ἐν Ἑλλάδι καὶ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ περίοδον. Πολλὰ αἷτια συνετέλεσαν εἰς τοῦτο. Ὡς ἐπέδειξα ἐν προηγουμένῳ ἀρθρῷ, ἐστερεῖτο πολιτικῶν πλεονεκτημάτων, ἀνατροφῆς, οὐ μόνον ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀξιοῦντες ν' ἀντιπροσωπεύωσιν αὐτόν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ, οἱ πολιτευόμενοι. Δυστυχῶς, καὶ πρὸ τεσσαρακονταετίας, ὅπως καὶ σήμερον ἀκόμη, τὰ κατάλληλα πρὸς τὸ πρᾶττειν τὰ πολιτικὰ πρόσωπα ἦσαν ἐλάχιστα. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀξιούντων νὰ ἐπιβληθῶσιν ἐπὶ τοῦ λαοῦ, νὰ ἀντιπροσωπεύωσιν αὐτόν, ἦσαν ἐστερημένοι τῶν ἀναγκαίων προσόντων. Ἐντεῦθεν ἡ ἀποτυχία καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀποτελέσματα—ἡ φθορὰ τοῦ πολιτικοῦ ὄργανισμοῦ, ἡ ἐξάντλησις αὐτοῦ, ἡ θλιβερὰ κατάστασις, ἐν ἣ διατελεῖ τὸ ἐλεύθερον κράτος, ἡ *ataxie locomotrice*, παρακωλύουσα πᾶσαν δραστηριότητα καὶ ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον παρὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἀπεκδέχεται τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ καὶ σωτηρίαν.

Πρὸ δισχιλίων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν, νεανίας τις Ἀθηναῖος, Γλαύκων ὀνομαζόμενος, ἤξιον νὰ πολιτευθῆ ἔν τῇ πόλει τοῦ Περικλέους. Τὰ προσωπικὰ αὐτοῦ ἐφόδια δὲν ἦσαν, ἀναμφιβόλως, πλείονα τῶν ἐφοδίων, ἅτινα κέκτηνται οἱ πολιτευόμενοι τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος. Ὁ φιλόσοφος Σωκράτης, συντυχὼν τῷ φιλοδόξῳ νεανίᾳ, κερτημένῳ μείζον θράσος ἢ γνῶσιν τῶν πραγμάτων, ἤρξατο μετ' αὐτοῦ τῆς ἀκολούθου συνδιαλέξεως, ἧς τὰ κυριώτερα μέρη δὲν θεωρῶ ἀνάξιον ν' ἀντιγράψω ἐνταῦθα πρὸς διδασκαλίαν, ἂν μὴ πρὸς συνεισιμόν, τῶν ἐν Ἑλλάδι παρομοίων Γλαυκόνων :

Λέγει ὁ Σωκράτης πρὸς Γλαύκωνα :

« Ὁ Γλαύκων, προστατεύειν διανενόηκας τῆς πόλεως ;... Νῆ Δία, καλὸν γὰρ εἶπερ τι καὶ ἄλλο τῶν ἐν ἀνθρώποις. Δῆλον γάρ, ὅτι ἔάν τοῦτο διαπράξῃ, δυνατὸς μὲν ἔσῃ τυγχάνειν ὅτου ἂν ἐπιθυμῆς, ἱκανὸς τοὺς φίλους ὠφελεῖν, ἐπαρεῖς δὲ τὸν πατρῶον οἶκον, αὐξήσεις δὲ τὴν πατρίδα, ὀνομαστὸς δ' ἔσῃ πρῶτον μὲν ἐν τῇ πόλει, ἔπειτα δ' ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἴσως δέ, ὥσπερ Θεμιστοκλῆς, καὶ ἐν τοῖς βαρβάροις ὅπου ὀ' ἂν ἦς, περίβλεπτος ἔσῃ ». Ταῦτ' ἀκούων ὁ Γλαύκων ἐμεγαλύνετο καὶ ἰδέως παρέμενε. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Σωκράτης : « Οὐκοῦν, ἔφη, τοῦτο μὲν, ὦ Γλαύκων, δῆλον, ὅτι εἶπερ τιμᾶσθαι βούλει, ὠφελητέα σοι ἢ πόλις ἐστίν ; Πάνυ μὲν οὖν ἔφη... » Προχωρῶν ὁ Σωκράτης ἐρωτᾷ : « Λέξον ἐκ τίνων νῦν αἱ πρόσοδοι τῇ πόλει καὶ πόσαι τινές εἰσι ; δῆλον γάρ, ὅτι, ἔσκεπας, ἵνα, εἰ μὲν τινες αὐτῶν ἐνδεῶς ἔχουσι, ἐκπληρώσης, εἰ δὲ παραλείπονται, προσπορίσης. Ἀλλὰ μὰ Δί', ἔφη ὁ Γλαύκων, παῦτά γε οὐκ ἐπέσκεμμαι. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, ἔφη, παρέλιπες, τὰς γε δαπάνας τῆς πόλεως ἡμῖν εἰπέ' δῆλον γάρ, ὅτι καὶ τούτων τὰς περιττὰς ἀφαιρεῖν διανοῆ. Ἀλλὰ μὰ τὸν Δί', ἔφη, οὐδὲ πρὸς ταῦτά πω ἐσχόλασα ». Παρακατιῶν ἐρωτᾷ ὁ Ἀθηναῖος σοφός : « Οὐκοῦν τὸν γε βουλευσόμενον πρὸς οὓς τινες δεῖ πολεμεῖν τὴν τε τῆς πόλεως δύναμιν καὶ τὴν τῶν ἐναντίων εἰδέναι δεῖ, ἵνα, ἔάν μὲν ἢ τῆς πόλεως κρείττων ἢ, συμβουλεύῃ ἐπιχειρεῖν τῷ πολέμῳ, ἔάν δὲ ἥττων τῶν ἐναντίων, εὐλαβεῖσθαι πείθῃ... Πρῶτον μὲν τοίνυν λέξον ἡμῖν τῆς πόλεως τὴν τε πεζικὴν καὶ τὴν ναυτικὴν δύναμιν, εἶτα τὴν τῶν ἐναντίων. Ἀλλὰ μὰ τὸν Δί', ἔφη, οὐκ ἂν ἔχοιμί σοι οὕτω γε ἀπὸ στόματος εἰπεῖν. Ἀλλ' εἰ γέγραπται σοι, ἔνεγκε, ἔφη, πάνυ γὰρ ἂν ἰδέως ἂν τοῦτο ἀκούσαιμι. Ἀλλὰ μὰ τὸν Δί', ἔφη, οὐδὲ γέγραπται μοι πω... »

Μετ' ὀλίγον τὸν ἐρωτᾷ ὁ Σωκράτης : « Ἄλλ' ἐκεῖνον γέ τοι οἶδ' ὅτι οὐκ ἡμέληκας, ἀλλ' ἔσκευται, πόσον χρόνον ἱκανὸς ἔστιν ὁ ἐκ τῆς χάριτος γυγνόμενος σῖτος διατρέφειν τὴν πόλιν, καὶ πόσου εἰς τὸν ἐνιαυτὸν προσδεῖται, ἵνα μὴ τούτου λάθῃ σέ ποτε ἡ πόλις ἐνδεὴς γενομένη, ἀλλ' εἰδὼς ἔχῃς υἱὲρ τῶν ἀναγκαίων συμβουλεύειν τῇ πόλει, βοηθεῖν τε καὶ σφύζειν αὐτήν. » λέγεις, ἔφη ὁ Γλαύκων, παμμέγεθες πρᾶγμα, εἰ γε καὶ τῶν τοιούτων ἐπιμελεῖσθαι δεήσει... » Ἄφου διὰ τῶν τοιούτων ἐρωτήσεων ἐπεισθῆναι ὁ Σωκράτης, ὅτι ὁ ἀξιῶν γὰρ διοικήσῃ τὴν πόλιν ἡγνῶει καὶ τὰ κοινότατα τῶν πραγμάτων, καταστρέφει τὴν συνδιάλεξιν ταύτην διὰ τῶν ἐπομένων : « Φυλάττου, ὦ Γλαύκων, ὅπως μὴ τοῦ εὐδοξεῖν ἐπιθυμῶν εἰς τὸν θάνατον ἔλθῃς. Ἡ οὐχ ὄρεῖς ὡς σφαλερόν ἐστι τὸ ἢ μὴ οἶδέ τις, ταῦτα λέξειν ἢ πράττειν ; Ἐπιθυμοῦ δὲ τῶν ἄλλων, ὅσους οἶσθα τοιούτους, οἳ φαίνονται καὶ λέγοντες ἢ μὴ ἴσασσι καὶ πράττοντες, πότερά σοι δοκοῦσιν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἐπαίνου μᾶλλον ἢ ψόγου τυγχάνειν καὶ πότερον θαυμάζεσθαι μᾶλλον ἢ καταφρονεῖσθαι. Ἐπιθυμοῦ δὲ καὶ τῶν εἰδότεων ὅ τι τε λέγουσι καὶ ὅ τι ποιοῦσι καί, ὡς ἐγὼ νομίζω, εὐρήσεις ἂν πᾶσιν ἔργοις τοὺς μὲν εὐδοκιμοῦντίς τε καὶ θαυμαζομένους ἐκ τῶν μάλιστα ἐπισταμένων ὄντας, τοὺς δὲ κακοδοξοῦντίς τε καὶ καταφρονομένους ἐκ τῶν ἀμαθεσιτάτων. Εἰ οὖν ἐπιθυμοῦμεν εὐδοκιμεῖν τε καὶ θαυμάζεσθαι ἐν τῇ πόλει, πειροῦ καταργήσασθαι ὡς μάλιστα τὸ εἰδέναι ἢ βούλει πράττειν· ἔαν γὰρ τούτῳ διερέγκας τῶν ἄλλων ἐπιχειρῆς τὰ τῆς πόλεως πράττειν, οὐκ ἂν θαυμάσαιμι, εἰ πάνυ ραδίως τύχοις ὧν ἐπιθυμοῦμεν »¹.

Οἱ πράττοντες τὰ πολιτικὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τεσσαρακονταετίαν, καθ' ἣν ἐφαρμόζεται τὸ Σύνταγμα, τὸ συντελεσθὲν ὑπὸ τῆς δευτέρας ἐν Ἀθήναις Συνελεύσεως, εἶνε πρεσβύτεροι τοῦ Ἀθηναίου τούτου νεανίσκου, ἀλλ' ἔαν εὐρίσκετο νέος Σωκράτης, ἦν' ἀπευθύνη αὐτοῖς ἀναλόγους ἐρωτήσεις, εἶμαι βέβαιος, ὅτι θ' ἀπεκρίνοντο κατὰ τὸν ὁμοῖον τρόπον. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι τὸ πολιτεῦσθαι κατέστη ἐν Ἑλλάδι ἐπάγγελμα, ἀλλ' ἡ πολιτεία δὲν ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν ἐπαγγελματιῶν τούτων πιστοποιητικὰ σπουδῶν, ἄρα τῶν ἀναγκαιουσῶν πρὸς τὸ ἐπάγγελμα γνώσεων. Προνοεῖ ἡ ἑλληνικὴ νομοθεσία, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη, κανονικὴν σπουδὴν πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος, εἴτε ἐπι-

1 Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεῖματα III, 6.

στημονικοῦ, εἴτε τεχνικοῦ. Ἐν τούτοις πρὸς ἐξήσκησιν τοῦ σπουδαιοτάτου τῶν κοινωνικῶν ἐπαγγελμάτων, τοῦ πολιτικοῦ, οὐδεὶς ἐτέθη ὄρος. Ἐκαστος, κατὰ τὸ Σύνταγμα, ἔχων τὴν νόμιμον ἡλικίαν, δύναται ν' ἀποδυσθῆ εἰς τοὺς πολιτικούς ἀγῶνας, νὰ διεκδικήσῃ τὸ ὑπέροτατον τῶν ἀνθρωπίνων ἀξιωματίων, τὸ πολιτεύεσθαι. Ἡ πολιτεία δὲν δύναται νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἠδύναντο νὰ εἰσπηδήσωσιν ἐντὸς τοῦ βουλευτηρίου ἄνθρωποι ἀναρμόδιοι. Ἐν τούτῳ κεῖται βεβαίως τὸ μέγιστον τῶν μειονεκτημάτων τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ πολιτεύματος, ὅτι παραδίδεται ἢ διείκησις τῶν κοινωνῶν εἰς ἀνθρώπους, ἂν μὴ τι ἄλλο, ἀλλὰ πάντως ἐστερημένους τῶν προσόντων διὰ τὸ ἐπιδιωκόμενον ὑπ' αὐτῶν ἔργον.

Καὶ ἐν μὲν ταῖς πλείσταις τῶν καθ' ἡμῶν πολιτειῶν ἡ ἔλλειψις αὕτη διορθοῦται διὰ τῆς πολιτικῆς ἀνατροφῆς τῶν κοινωνικῶν ἐκείνων ὁμίλων, αἷς τυγχάνει ἀνατεθειμένη ἢ μέριμνα περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων. Ἐν ταῖς νεωτέραις κοινοβουλευτικαῖς πολιτεῖαις ὑφίστανται καὶ λειτουργοῦσι πολιτικοὶ σύλλογοι, ἀνήκοντες εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν μερίδα, οἷτινες, συζητοῦντες, συσκεπτόμενοι, ὑποδεικνύουσι ἐκ συμφώνου τὸ κατάλληλον πρόσωπον, ἢ ἀντιπροσωπεύσῃ τὸν λαὸν ἐν ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ ἐκλογικῇ περιφερείᾳ. Οἱ σύλλογοι οὗτοι ἔχουσι ὠρισμένας ἀρχάς, σπανίως ἐν ἐκτάκτοις μόνον περιστάσεσι δυναμένας νὰ μεταβληθῶσι, τὰς ὁποίας δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραβῆ τις ἄνευ δεδικαιολογημένης αἰτίας. Ἐν δὲ ταῖς διεξαγομέναις βουλευτικαῖς ἐκλογαῖς οἱ ὑποψήφιοι τῶν πολιτικῶν συλλόγων ὑποστηρίζονται ὑπ' αὐτῶν καὶ ὑφείλουσι καθ' ἅπασαν τὴν βουλευτικὴν περίοδον νὰ ἐμμείνωσιν ἐν τῇ πολιτικῇ τοῦ κόμματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουσι καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ ὁποίου ἰσχύος εἰσηλθόντες εἰς τὸ κοινοβούλιον. Ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι οὐδὲν τὸ τοιοῦτο συμβαίνει. Τὸ πολιτεύεσθαι εἶνε προσωπικὸν ἐπάγγελμα, κληρονομικόν, τὸ ὁποῖον δύναται τις νὰ ἐξασκῆ καθ' οἷονδήποτε βούλεται τρόπον, τουτέστι συμφώνως πρὸς τὰ συμφέροντα αὐτοῦ, τὰ προσωπικά, τὰ ἐπαρχιακά. Περὶ πεποιθήσεων ; Δὲν δύναται νὰ γίνηται λόγος. Ἐν ταῖς ἤδη διεξαγομέναις ἐκλογαῖς πλείστοι τῶν τέως ἀντιπάλων τῆς Κυβερνήσεως συνετάχθησαν μετ' αὐτῆς, ἔνεκα ἐπαρχιακῶν συμφερόντων καὶ τὰν ἀπάλιν. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ κόμματος εἶνε τι σὺνηθές, οὐδὲ προκαλεῖ τὴν ἐλάχιστην ἐκπληξιν ἢ κατάκρισιν. Ἡ ἐν τῇ Βουλῇ ψήφος τοῦ βουλευτοῦ εἶνε προσωπικὴ καὶ οὐχὶ πολιτικὴ. Καὶ τοῦτο, διότι πολιτικαὶ ἀρχαὶ καὶ πεποιθήσεις ἐλλείπουσι τέλεον.

Συνέστη πρό τινος χρόνου πολιτικὸς σύλλογος, ἀποστολὴν ἔχων, ἵνα ἐνεργήσῃ παρὰ τῆ δημοσίᾳ γνώμη πρὸς σύγκλησιν Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ἀναθεώρησιν τοῦ πολιτεύματος. Ἐν τῷ καταστατικῷ αὐτοῦ καὶ τῆ προκηρῦξει ὑπέγραψαν πλεῖστοι πολιτευόμενοι, ἐκ τῶν λεγομένων ἐπιφανῶν· ὑπέσχοντο, ὅτι διὰ καταλλήλων διαλέξεων καὶ ἐνεργειῶν ἐσκόπουν νὰ φωτίσωσι τὸν ἑλληνικὸν λαὸν περὶ τῆς λυπηρᾶς καταστάσεως, ἐν ἣ διατέλουσι τὰ κατ' αὐτόν, τὰ αἷτια, μεταξὺ τῶν ὁποίων θὰ ἦσαν βεβαίως καὶ ἡ ἔλλειψις πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ συνειδήσεως. Ἐπιτυχῶς οἱ ἐπαίοντες δὲν συνεκινήθησαν ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ· ἔσεισαν περίλυποι τὴν κεφαλὴν, ἀναμένοντες διάλυσιν τοῦ πυροτεχνήματος. Τοῦτο τάχιστα ἐπιτελέσθη. Αἱ μεγάλαι καὶ ἠχηραὶ λέξεις ἀπεσβέσθησαν, πρὶν ἢ ἀπηχῆσωσιν ἔτι καθ' ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν χώραν. Δὲν παρήρχοντο πολλαὶ ἡμέραι, καὶ ἡ ἑλληνικὴ βουλὴ διελύετο, ὥς ἐκ τῆς κωλυσιεργίας τῶν στρατιωτικῶν βουλευτῶν, ἐκαλεῖτο δὲ μετὰ παρέλευσιν ἔτους ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ ἐκφράσῃ καὶ πάλιν γνώμην περὶ τῆς καταστάσεως διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων του. Ὅποιον θλιβερὸν θέαμα!

Ὁ περιφνημὸς ἐκεῖνος πολιτικὸς σύλλογος οὐδ' ἅπαξ παρέστη ἐνώπιον τοῦ ἑλληνικοῦ δημοσίου, διὰ νὰ αἰτιολογήσῃ τὴν ἰδρυσίν του. Πάντες οἱ πολιτευόμενοι, ὅσοι ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα αὐτοῦ, ἐλησμόνησαν τὸ κήρυγμά των καὶ τὰς ὑποσχέσεις των, ἕκαστος προσέφυγεν εἰς τὸ πολιτικὸν στρατόπεδον (τὸ καπετανάτιον), μεθ' οὗ ἠδύνατο νὰ συνεργασθῇ, ἀδιαφορῶν ἢ τὴν προτεραίαν διετέλει κατατεταγμένος εἰς ἀντίθετον στρατόπεδον. Πολλοὶ ἐκ τούτων, καὶ περ' ἀνήκοντες τέως εἰς ἐχθρικὰ κόμματα, συνησπίσθησαν, οἱ Μοντέγιοι ἔτειναν τὴν χεῖρα εἰς τοὺς Καπουλέτους ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος! Εἷς μόνον ἀπέμεινε φρουρὸς τῆς ἰδέας τῆς ἀναθεωρήσεως. Τί αἰσθάνεται ἤδη ὁ φιλόπολις ἀνὴρ ἐν τῇ ψυχῇ του; Τὸ ἐννοῶ—τὴν περιφρόνησιν.

Πάντα ταῦτα τὰ ἔκτροπα καὶ ἀνήθηκα συμβαίνουσι παρ' ἡμῖν περισσότερο ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ πολιτείᾳ, διότι ἐλλείπει τέλεον ἐν Ἑλλάδι τὸ κωνωνικὸν κριτήριον, ὃ ἀδυστηρὸς οὗτος τιμωρὸς τῶν παρεκτροπομένων ἀπὸ τοῦ καθήκοντός των. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ὁ ἑλληνικὸς λαὸς παρακολουθεῖ ἀδιάφορος τοὺς πολιτικοὺς αὐτοῦ διευθυντάς. Τί δύναται νὰ σκεφθῇ καὶ πράξῃ, ἐστερημένος παντὸς ὁδηγοῦ; Οἱ λαοί, δσιν καὶ ἀνέχουσιν ἀγαθὴν πρόθεσιν, μένουσι μάζα ἀχρηστοί, ἐν ἣ περιπτώσει δὲν εὐδοσκοῦνται μεταξὺ αὐτῶν οἱ ἱκανοὶ καὶ οἱ ἔμπειροι τεχνῖται, οἱ δυναμί-

νοι νὰ διαπλάσωσιν αὐτόν. "Οτι ἔλλείπει παρ' ἡμῖν πρὸς τελείαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἐφαρμογὴν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος εἶνε ἡ μέση ἐκείνη τάξις, ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τῶν κομμάτων, ἐκπροσωποῦσα τὸ κοινωνικὸν κριτήριον, ἐκτιμῶσα καὶ ἀμείβουσα τοὺς ἐκπροσωποῦντας τὰ κοινὰ συμφέροντα, πατάσσουσα δὲ καὶ καταδικάζουσα τοὺς παρεκτρεπομένους ἀπὸ τῶν καθηκόντων αὐτῶν. Πολιτικοὶ σύνδεσμοι, ἰδρυόμενοι ὑπὸ τοιούτων πολιτῶν, ἠθελον συντελέσῃ τὰ μάλιστα εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν κακῶς κειμένων. Δυστυχῶς ἐν Ἑλλάδι ὑπάρχουσι λαμπρὰ, ἀξιότιμα καὶ ἀξιολίμητα ἄτομα, ἀλλ' ἔλλείπουνσι καθ' ὄλιγον πολιταί. Ὁγδοήκοντα ἐτῶν ἐλεύθερος πολιτικὸς βίος δὲν κατώρθωσε νὰ μεταπλάσῃ ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὸν χαρακτήρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ ἀνδραποδώδης θρῆξ τῆς βαρβαρότητος καὶ τῆς δουλείας παραμένει εἰσέτι ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ἐπιζητεῖ τὴν ἐλευθερίαν ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἀλλὰ τοῦτο ὡς ὄργανον, καὶ οὐχὶ ὡς σκοπὸν, ὡς ἰδέαν, ὡς ἐπίτευξιν ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν δικαίων. Ἀδιαφορεῖ περὶ παντὸς ὅτι δὲν συνδένται πρὸς τὸ εὐτελὲς αὐτοῦ ἔγῳ. Ἀποτέλεσμα ἡ νάρκη καὶ ἡ ἀδιαφορία.

Ζητεῖται ἡ ἀνόρθωσις τοῦ καθεστώτος. Ἀλλ' ἡ ἀνόρθωσις αὕτη δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ ἄλλως ἢ διὰ τῆς συμπράξεως τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν. Ὡς τοιοῦτοι εἶνε ἅμα καὶ ὑπεύθυνοι ἐπὶ τῇ ὑφισταμένῃ καταστάσει πρὸς τί ἢ καταγγελία ὠρισμένων προσώπων; Ἡ κρατοῦσα πολιτικὴ ὀλιγαρχία δὲν ἐπιθυμεῖ, διότι δὲν συμφέρει εἰς αὐτὴν ἡ μεταβολὴ τοῦ κρατοῦντος συστήματος, ἢ μετατροπὴ τῶν κακῶς ἐχόντων. Τούτου ἕνεκα ὁ τόπος παρεδόθη εἰς τὴν ἀναρχίαν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ψευδοκοινοβουλευτισμοῦ. Διὰ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, ἀμαθούς, πεπλανημένης, ἀποστέλλονται εἰς τὸ βουλευτήριον, νεώτεροι καὶ πρεσβύτεροι, ἄνδρες, ὑπομιμνήσκοντες ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις τὸν ἀφελῆ ἐκεῖνον πολιτικὸν ὑπογῆριον τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, τὸν Γλαύκωνα, ζητοῦντα νὰ διοικήσῃ τὴν πατρίδα του, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ καὶ τὰ ἐλάχιστα στοιχεῖα τῆς πολιτικῆς διοικήσεως. Εὐγενὲς καὶ ὑψηλόν, ἀρχιτεκτονικὸν τὸ πολιτεύεσθαι. Ἀλλὰ πρωτίστως ἀπαιτεῖ τοὺς καταλλήλους ἀρχιτέκτονας. Ὄταν δὲν ὑπάρχωσιν οἱ τοιοῦτοι, ὅταν ἡ δημαγωγία, ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ Γλαύκωνος, θρασέως ἐπιδιώκῃ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας, χάριν αὐτῆς τῆς ἐξουσίας μόνον καὶ τῶν ἀγαθῶν αὐτῆς, οὐχὶ δὲ εὐγενεστέρων σκοπῶν ἕνεκεν, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ

εὐγενέστατον τῶν πολιτευμάτων καθίσταται τὸ πάντων ἀνοσιώτατον. Ὁ κυρίαρχος λαός, πιεζόμενος, κακοδιοικούμενος, ἐκμεταλλεύμενος, ἀπόλλυσι σὺν τῷ χρόνῳ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ συνείδησιν, τὸ ἐλεύθερον κριτήριον. Τὸ πολίτευμα καθίσταται ὄργανον ἀδικίας μᾶλλον καὶ καταστροφῆς ἢ εὐνομίας καὶ ἀνορθώσεως.

Ἡ ἱστορία τοῦ ἐν Ἑλλάδι κοινοβουλευτισμοῦ εἶνε τραγὸν μαρτύριον, ὅτι τὸ πολιτεύεσθαι δεόν νὰ εἶνε ἔργον τῶν ἐναρέτων καὶ τῶν ἱκανῶν, ἐξαγακασμένων εἰς τοῦτο. Ἐν ἐναντίῳ περιπτώσει, ὁ κοινοβουλευτισμὸς τῆς φατριάς, τῆς ἀγνοίας καὶ τοῦ συμφέροντος θέλει προκαλέσῃ ἐπὶ τέλους κατ' ἀνάγκην τὴν πλήρη κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξάντλησιν, τὴν ἀναρχίαν.

ΙΒ΄.

15 Ἀπριλίου 1906

Τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ λειτουργήσῃ ἄνευ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ κόμματος.

Ἐν τῷ νόμῳ, ἐν τῷ κομματικῷ ἀνταγωνισμῷ, ἐνυπολαμβάνει κατ' ἀνάγκην ἡ ζωὴ καὶ ἡ εὐρωστία τῶν ἰδεῶν, τῶν ἀπασχολουσῶν τὰς ἐλευθέρως κοινωνίας, ἄνευ τῶν ὁποίων ὁ πολιτικὸς βίος ἐξελισσεται ἐστερημένος πίσης ἐνεργείας. Ἡ ἰδέα ἄρα τοῦ κόμματος εἶνε ἡ ψυχὴ τοῦ πολιτικοῦ ὄργανισμοῦ.

Ὁ ἀνταγωνισμὸς οὗτος εἶνε συμφυῆς τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει. Πόλεμος πατῆρ πάντων. Οὐδὲ δύναται νὰ νοηθῇ ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία καὶ νὰ τελεσφορήσῃ ἄνευ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ὅστις καθίσταται ἡ ζωοποιὸς δύναμις τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς προόδου.

Εὐθὺς ὡς ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἔσχεν ἐλευθέρως ὀργάνωσιν, εὐθὺς ὡς κατελύθη τὸ κράτος τοῦ ἀπολύτου δεσποτισμοῦ, δηλαδὴ τῆς παμβασιλείας τῆς μιᾶς βουλήσεως, ὁ ἄνθρωπος, ἐν τῇ κατανοήσει τῆς ἐλευθέρως αὐτοῦ φύσεως καὶ ἀτομικότητος, ἐνόησεν, ὅτι ἡ βούλησις αὕτη δεόν νὰ τύχῃ ἀπολύτου ἐξωτερικεύσεως καὶ πραγματώσεως ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ. Περὶ οὐδενὸς ἄλλου μεριμνᾷ καὶ διαφέρεται ὁ ἄνθρωπος μετὰ τσαύτης ἀφοσιώσεως καὶ ἐμπαθείας, ὅσον περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ γνώμης. Ἐν τῇ θρησκευτικῇ αὐτοῦ συνειδήσει καὶ πίστει, ἐν ταῖς